Шахтер

«Мен дүниеге келгенде шахтерлер әкемнің отбасына жиналып, «дүниеге тазы бір шахтер келді» деп қауқылдасыпты...»

(Пролог)
Төрехан Майбас, «Керат».

Солдан оңға қарай: **Төрехан Майбас, Әли Тойжігіт және Оралбек Жүнісұлы**

Былтырғы жылдың ауыртпашылығымен қоса қуанышы да себелеп кетті. Қымбатшылық қысқан елдің еңсесі жыл соңына қарай тойланатын Тәуелсіздік мерекесі аясында бір көтеріліп қалды. Бұрыннан еленбей жүрген, еленсе де, сыртқақпай болып жүрген біраз азаматтар мемлекеттік марапат иегері атанды.

Қарағандыны елең еткізген басты оқиға облыс мәслихатының депутаттар корпусы жазушы, журналшы, жарты ғасыр бойы қаламы қолынан түспей келе жатқан Төрехан Әкімжанұлы Майбасты «Қарағанды облысының Құрметті азаматы» деген атаққа лайықты деп таныды.

Қарағандыдан талай марғасқа шыққан. Бірақ олардың бәрі мұндай атақ алған жоқ. Алғашқы ғарышкер Тоқтар Әубәкіров, әлденеше дүркін Әлем чемпионы Геннадий Головкин, ғұлама ғалым, бар саналы ғұмырын обыр деген озбырмен алысып келе жатқан, жүздеген адамның өмірін ұзартуға тікелей атсалысқан профессор Ғани Мұсылманбеков...

Енді осындай ел таныған, жұрт сыйлаған азаматтардың қатарында Төрехан Майбас та бар.

Сексенге қарай аяқ басып отырған Төреханның өмірбаянын тізбектеп шығудың қажеті шамалы болар. Жазушының шығармашылығын жете білмеген адамның өзі оның әлдебір жазбасын оқыса болды, ар жағынан мұрты қылтиып тұрған жазмышының жарасымды бір сәтін байқамауы мүмкін емес.

Қарағанды университета филологиясының 125 шәкіртінің ішінен оза шапқан жүйрік деп эпитетшілесем, оным шындыққа жанаса қоймас еді.

«Көптің бірі еді» деп мәймөңкелесем, тағы болмайды.

...Топтас Қасқырбай досымыздың өлеңдері облыстық «Орталық Қазақстанға» әредік жарияланып тұрады. Онысына тілектеспіз, әрине. Қуанып қаламыз. Араға апта салмай қаламақысы келеді. Ол күні біз үшін той.

Сонда әлгі ақынымыз дандайсымайды.

Елдің әр қиырынан келіп оқып жүрген жігіттер санаулы-ақ. Нұрмұхан, Қанат, Ермек, Әштай, Қасқырбай, Төрехан. Орыс бөлімінен, басқа факультеттерден Ерден Қажыбеков, Дима Нұржубалин сияқты шығармашылыққа ден қойып жүрген жігіттер де ортамызға түсіп, қатарымызға қосылады.

Бір күні... Қолы босай қалса, қағаздан бас көтермейтін Төкіміміз айды аспаннан бірақ шығарды.

Ол кезде атышулы ақын-жазушылардың қолы жете бермейтін «Жалын» журналында «Арқада - зауза» деген топтамасы жарқ ете түссін. Оның болашақ этнограф екендігі осы топтамасынан айқын көрінген еді. Өйткені оның өлеңдерінен қазақылықтың қаны тамып тұр еді. Жиырма жасында мұндай өлеңдер жазу екінің бірінің қолынан келеді деп айту қиын болатын. Сол ақынымызды сол жиырма жасында жоғалтып та үлгердік.

Сол жиырма жасында, 1974 жылы ол Фариза апайымыздың қолдауы арқасында жас жазушылар мәслихатына қатысып, прозаик болып оралды. Оның прозасына Оралхан Бөкей ағамыздың өзі батасын берсін.

Ол бірден сол «Керат» деген әңгімесімен прозаик болып танылды. Алайда, сол кездегі ұстанған саясатымызбен қабыспағандықтан ол әңгімесі жарық көре қоймады. Есесіне қарағандылық студенттер ол әңгімені қолмен көшіріп, кезектесіп оқысын.

Ақ өлең жазып, Назым Хикметті қазақшалап жүрген жиырмаға енді толған Төреханымыздан терең пәлсапалы прозаны ешкім күтпеген.

Ымырт байлана отырғаннан түнде түні бойы, таң атқанша көзінің майын текке тауыспаған екен.

Сол әңгімесі отыз жылдан кейін «Қазақ әдебиеті» ұйымдастырған республикалық конкурста бас бәйгені алып келсін.

Сол уақыттан бері жарты ғасыр өте шығыпты.

Оқшау жолмен жүрген Төрехан болды.

...Сол, XX ғасырдың 70 жылдарының басында социалистік стандартқа ноқтасы сыймаған бозбала саяси көзқарасының трафаретке сәйкес келмегені үшін комсомолдан қуылғанын қатарластарының бірі білсе, біреуі білмейді. «Жас қазақ» деген ұйым құрмақ болғанда қатарлас жүрген әлдекім КГБ-ге «домалақ арызды» томп еткізген. Оқудан шығарылды.

Төреханның енді жаңа өмірі басталды. Шахтерлік өмірі. Ақшатау кен-байыту комбинатының шахтасына түсті. Слесарь, тіреуші... болып кете барды. Сол жұмысына өтінішін өлеңмен жазып кірді дегенге сеніңіз.

Ол өзінің кейіпкері - Шахтер ат - Керат жұмыс істеген шахтада жұмыс істеді. Сонда жүріп талай туындыны тудырды. Олар кейінде хикаяттар болып оқырмандар қолына жетті.

Оқуын қайтып орнықтырып, тәмамдаған соң-ақ Төкім баспасөзге келген. «Ақадыр таңы» - «Агадырская новь» деген екі тілде шығатын газет қызметінің барлық сатысын асықпай жүріп өтті. Сөйтіп жүріп, Жезқазған облыстық мәслихатына депутат болып сайланды. Партиялық тізіммен емес, сонда бір мандатты округтен «шарға таласып», баламалы негізде біраз кандидаттарды шаңға көміп кеткен.

Өмірінде мақтан сөздің не екенін білсе де, ондайдан ойы мен тілін аулақ ұстайтын Төрехан өз өткеніндегі жетістіктері жайлы ешкімге тіс жарып көрмеген шығар. Отырады. Жазады.

Клавиатураның астынан шаң көрінгенше.

Таң бозарып атқанша.

Жезқазған облысы да, Ақадыр ауданы да жабылғанда Қарағандыға бармасқа амалы жоқ еді.

Мұндағы қаламгерлер еңбекқор жігітті бөтенсіген жоқ. Онда «Орталықтың» бас редакторы Мағауия Сембай. Өзіміздің ортақ досымыз. Мағаш қуана отырып, Төреханды өзіне орынбасар қылды.

Оқыған докторантурасы жоқ болса да, ізденуден жалықпайтын Төреханның білмейтіні биттің астында ғана болар.

Талай этнографиялық зерттеуге пара-пар мақалдардың тізбегі, «Елқұжат», «Абадан», «Айбар», «Жауһар», «Тағылым», «Шікіл» кітаптарының негізі жай мақалаларда басталған. Кітаптың негізі сонда қаланған.

Жарылғап батыр, Сеңкібай батыр, Бодық батыр, Жалаңтөс батыр, Байсейіт би жайлы ғылыми-танымдық мақалаларының басын қосып, осы тұлғаларды әрқайсы жайлы кітап бастыруға мұрындық болды.

Кітапқа енгені бар, бөлек басылым болып шыққаны бар, өткеннің тарихи азаматтары - мемлекет қайраткерлері, академиктер, өз замандастары туралы жазбалары заңғар болып тұр. Одан кейін де бірнеше кітабы жарық көрді.

Төкім - бір дүниені ойына алса, тоқтамайтын жазушы. Тақырыбын қазбалап, түбіне жеткенше, маза таппайтын азамат.

Ескі сөзді іздегіштігі өз алдына, қазақтың салты мен әдет-ғұрпын айтып қана қоя салмайды. Оның шығу тегін оқырманына саралап отырып, тарих қойнауына тереңдетіп батырып барып, осы күнге алып шығады.

Қазақтың Ақселеуімен бірге қызмет істеген, маңғаз да салиқалы сөзін күнде естіп жүрген біздердің ағамызға бойымыздың үйреніп алғаны соншалықты, ол кісіні мәңгі өмір сүреді деп ойлағанымыз болуы керек, ешқайсымыз бір ауыз сөз жазбадық. Қарағандыға әредік жолы түскенде, Төреханды іздетіп тауып алып, сағаттап дүкен құратынын енді біліп жүрміз.

Алдыңғы жылы Атасуда Ақаңа ескерткіш орнатып, энциклопедияшы-ғалым, ұлттың жоқтаушысының мерейтойына арналып ғылыми конференция өтті. Қарағандыдан Төкім, осы жолдардың авторы теледидар жұмысынан тісі сарғайған кәнігі журналшы Әли Тойжігіттің су жаңа көлігімен шықтық. Індеттің жаңа біткен кезі. Төкім досымыз ковид дегеннің құшағынан зорға босап шықса да, сырқатынан онша айыға қоймаған.

Үйден шығарда мәшиненің жүк салғышына зілдей-зілдей қағаз қораптарды арттық.

Тойға барған адам базарлыққа, сарқытқа қалтасын бос ұстаушы еді, Төкім болса, көлікті сықап артып алды.

«Бұл не?» деп біз сұрамадық, «бұл анау...» деп ол үндемеді.

Конференцияда ұстазы, досы жайлы лебіз білдірген Төрехан Майбастың сөзі жұртты тебірентіп жіберді. «Жаңаарқа Ұлытауға қараса, жиналғандардың көпшілігі Қарағанды мен Астанадан келіп отырса, осы өңірлердің әкімдері тізе қосып ортамызда отырса, тақиямызға тар келер ме еді?

Ұлт ұстазы Ахмет Байтұрсынның мерейтойы Қостанайда атаусыз қалды. Әкім-қаралар ондағы өртті желеу қылып отыр. Ол өртеніп жатқан жер емес, қазақтың рухы! Тамыры...» дегенге саятын адамның сай-сүйегін сырқырататын талай сөз кетті.

Машинемізге артып алған жәшіктердің сырын сонда білдік. Ауырып жүріп, компьютерден екі апта бойы бас көтермей, Ақселеумен әр кездескен әңгімелерін тақырыптарға бөліп, «Құрмалдық» деген атаумен 20 баспа табақтан астам кітап жазып шығарып, өз қаражатына бастырып үлгерген екен.

Тойды ұйымдастырушыларға бұл ақпарат жеткенімен, селт еткен ешкімді байқамадық...

Дос деген сөз - киелі лексика.

Ой-өрісі тоғысып жататын, көңілдері ортақ, қызығы мен шыжығы бір адамдар ғана дос бола алады.

Антикалық дәуірдің бір ойшылы «Досыңның кім екенін танысам, сенің кім екеніңді білгенім» деп текке айтпаса керек.

Осы пәлсапаны қазақ «Көп жаман туысын болғанша, бір жақсы досың болсын» деп, тіпті, дамыта түскен.

Достыққа адал, еліне деген пейілі мен жүрегі аппақ, маңайына көңілі мен тілегі пәк Төрехан дос осындай Азамат.

«Мен дүниеге келгенде Керат о дүниеге кетіпті. Шахтерлер «дүниеден тағы бір шахтер өтті» деп күрсініскіпті...»

(Эпилог)
Төрехан Майбас, «Керат».

Шахтерлер сабақтастығы расында да үзілген жоқ. Кераттың шахтерлік эстафетасын Төреханымыз лайықты жалғастырды. Осыдан екі жыл бұрын ол «III дәрежелі Еңбек Даңқы» орденімен марапатталды. Жұрт тағы да таң қалған. Шахтерлерге, мұнайшыларға, құрылысшыларға, өндіріс майталмандарына ғана берілетін орденнің журналшыға берілуі қалай деп?!

Жоқ, Төрехан шахтер еді. Онысын дәлелдеп берді.

Жердің астында да...

Жердің үстінде де...

Мерейжасың құтты болсын, Шахтер дос - Төрехан!

Нұрхан МЫҢБАЙ,
Халықаралық Журналистика академиясының толық мүшесі, КСРО және ҚР Журналистер одағы сыйлықтарының иегері

Кеудесі шежіренің сандығындай

Қаламына нарқызыл іңір еріп,
Тік қарайды Ол
дүниеге діні берік.
Болмысы - сансыз әскер, самсаған қол,
Рухы - мола бейіт, күңіреніп.

Байжігіт, Тәттімбетті тыңдай қалып,
Кетеді демде домбыра-нұрға айналып...
Аруақтар өзегінен өріп шығып,
Батады шағыл құмға шымқай барып...

Кеудесі - шежіренің сандығындай,
Қаламы - қансонардай, салбуырындай.
Өлеңі - Мақпалкөлде жүзген ару,
Алтындап ат ерттеген арғы Ғұндай.

Әр сөзі - қызыл шоқтай қолатта гүл,
Немесе,
Бөрісырғақ,
Боратпа жыр,
Кей-кейде, боз ойларға сіңіп кетсе,
Ол да бір, соқыр шахтер кер ат та, бір.

Кіреді омыраулап топқа аңдамай,
Бетің бар, жүзің бар деп жатты алдамай,
Айтады тура сөзді турап-турап,
Алыстан орағытпай, ақпарламай.

Келеді Ол - көк Тәңірге ерген арлан,
Кеудесін кезек бөлеп шер мен арман...
Басындай Хан Кененің жатта қалған,
Тасындай Күлтегіннің елге оралған!

Тұрады алдымда ылғи жолға қарап...

Мирас АСАН,
ақын